

JAPAN'S PROMINENT CULTURAL ISSUES ARISING DUE TO THE COVID-19 PANDEMIC

Ngô Hương Lan¹ và Lưu Thị Thu Thủy^{2*}

¹*Institute for Northeast Asian Studies, Vietnam Academy of Social Sciences, Hanoi city, Vietnam*

²*Institute of Social Sciences Information, Vietnam Academy of Social Sciences, Hanoi city, Vietnam*

Corresponding author: Lưu Thị Thu Thủy,

e-mail: luuthuthuy76@yahoo.com

Received July 14, 2024.

Revised August 12, 2024.

Accepted August 15, 2024.

NHỮNG VẤN ĐỀ VĂN HÓA NỔI BẬT CỦA NHẬT BẢN NẢY SINH DO ĐẠI DỊCH COVID-19

Ngô Hương Lan¹ và Lưu Thị Thu Thủy^{2*}

¹*Viện Nghiên cứu Đông Bắc Á, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam, thành phố Hà Nội, Việt Nam*

²*Viện Thông tin Khoa học Xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam, thành phố Hà Nội, Việt Nam*

Tác giả liên hệ: Lưu Thị Thu Thủy,

email: luuthuthuy76@yahoo.com

Ngày nhận bài: 17/7/2024.

Ngày sửa bài: 12/8/2024.

Ngày nhận đăng: 15/8/2024.

Abstract. The COVID-19 pandemic has caused a global crisis with profound impacts on many areas, such as the economy, culture, education, and challenging society, including Japan. This article focuses on the impact of the COVID-19 pandemic on some outstanding cultural and sports activities during the 2020 Tokyo Olympics, the organization of traditional festivals online, outstanding features of lifestyle changes such as working remotely, moving to rural areas, reducing eating out habits, tightening spending, shopping, focusing on the value of existence and improving personal understanding, etc.; and methods of online cultural exchanges on digital platforms. The final section of the article investigates Japan's responses to some prominent cultural issues.

Keywords: COVID-19 pandemic, culture, lifestyle, cultural exchange.

Tóm tắt. Đại dịch COVID-19 gây ra khủng hoảng toàn cầu, tác động sâu rộng trên nhiều lĩnh vực, tạo ra không ít thách thức cho toàn xã hội. Bài viết chú trọng phân tích một số hoạt động văn hóa - thể thao nổi bật trong đại dịch Covid như Thế vận hội Olympic Tokyo 2020, việc tổ chức các lễ hội truyền thống theo hình thức trực tuyến, các đặc điểm nổi bật về sự thay đổi lối sống như làm việc từ xa, sự dịch chuyển về vùng nông thôn, giảm thói quen ăn ngoài, thắt chặt chi tiêu, mua sắm, chú trọng đến giá trị của sự tồn tại và nâng cao hiểu biết cá nhân...; các phương thức giao lưu văn hóa trực tuyến trên nền tảng số. Phần cuối cùng của bài viết đề cập đến các ứng phó của Nhật Bản đối với một số vấn đề văn hóa nổi bật.

Từ khóa: Đại dịch COVID-19, văn hóa, lối sống, giao lưu văn hóa.

1. Mở đầu

Dịch COVID-19 đã tác động nặng nề, sâu rộng và kéo dài, tạo ra cuộc khủng hoảng toàn diện trên các lĩnh vực của đời sống xã hội, làm thay đổi căn bản thế giới mà chúng ta đang sống, thay đổi cách thức quản trị quốc gia ứng phó với những vấn đề biến đổi văn hóa - xã hội do COVID-19 gây ra trong và sau đại dịch.

Nghiên cứu về những tác động của đại dịch COVID-19 đến đời sống văn hóa - xã hội của Nhật Bản là chủ đề được các học giả trong và ngoài nước quan tâm. Các công trình nghiên cứu ở

Nhật Bản chia làm ba nhóm: *Thứ nhất* là nhóm các công trình điều tra về ảnh hưởng của đại dịch COVID-19 đến đời sống văn hóa Nhật Bản như Kimie Itakura (2020), Naoyuki Maeda (2020), Điều tra của Tổng cục văn hóa Nhật Bản (2021), Yuki Asakura (2022), Noriko Hashimoto (2022), Ryuji Matsuba (2023).v.v... Các tác giả dựa trên khảo sát, điều tra tìm hiểu về ảnh hưởng của đại dịch Covid -19 đến hoạt động văn hóa - nghệ thuật của Nhật Bản trên mọi phương diện, mặt trái của hoạt động văn hóa - nghệ thuật trong thời kì đại dịch lan tràn, những thay đổi để thích ứng với lối sống mới; chính sách và giải pháp đã được chính phủ Nhật Bản thực thi trong bối cảnh lệnh hạn chế được ban bố. *Thứ hai* là nhóm công trình nghiên cứu về sự thay đổi những lĩnh vực cụ thể của đời sống văn hóa như: lối sống, thói quen tiêu dùng văn hóa, hưởng thụ lễ hội trong đại dịch. Nhóm này có Masakazu Nakamura (2021), Katsuyuki Tanaka (2022) khảo sát và chỉ ra những thay đổi trong thói quen sinh hoạt, ẩm thực và tiêu dùng, sự gián đoạn của các sự kiện văn hóa đặt ra vấn đề cần phải thay đổi phương thức bảo tồn, phát huy các giá trị văn hóa. Đặc biệt, thời kì cuối đại dịch, vẫn có một số ít sự kiện văn hóa được tổ chức nhưng đã bị thay đổi về nội dung, cách thức. Đây là các vấn đề được đề cập đến trong nghiên cứu của Junko Saruhashi (2021), Kubota Hiromichi (2021), Teruko Takeuchi (2022), Tatsu Ota (2023)...; *Thứ ba* là nhóm các công trình đề cập đến cách thức ứng phó, giải pháp đối với những thay đổi của các hoạt động văn hóa nghệ thuật do tác động của đại dịch như: giao lưu văn hóa trực tuyến trở lên phổ biến, số lượng các hoạt động và sự kiện văn hóa bị cắt giảm nhưng được tăng cường hiệu quả... Những nội dung này được truyền tải trong nghiên cứu của Kazuyoshi Umemoto (2021); Các tài liệu của MEXT và Đại học Waseda (2022); Toko Kawamura (2022)... Tuy nhiên, phần lớn các công trình trên chỉ đề cập đến từng khía cạnh cụ thể của ảnh hưởng từ đại dịch COVID-19 mà chưa đưa ra được một cái nhìn tổng thể, toàn diện. Về các công trình trong nước, hiện nay hầu như không có công trình nào tại Việt Nam đề cập trực tiếp đến ảnh hưởng của đại dịch COVID-19 đến văn hóa - lối sống người Nhật Bản, mà mới chỉ có một số bài viết đăng trên *Tạp chí Nghiên cứu Đông Bắc Á* như “Đại dịch COVID-19 mang đến cho xã hội Nhật Bản điều gì” của Tetsuji Ito (2022), “Lao động nước ngoài tại Nhật Bản trong thời đại sống chung với COVID-19” của Ngô Hương Lan (2002).

Chính vì vậy, bài viết này sẽ đề cập đến một trong những khoảng trống nghiên cứu trên, đó là khái quát về tác động của đại dịch COVID-19 đến đời sống văn hóa của người Nhật Bản, cụ thể là các lĩnh vực văn hóa - nghệ thuật, lối sống, lễ hội và giao lưu văn hóa và đối sách của chính phủ Nhật Bản đối với vấn đề trên, nhằm tìm kiếm bài học kinh nghiệm cho Việt Nam.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Tác động của đại dịch Covid 19 đến đời sống văn hóa -xã hội Nhật Bản

2.1.1. Văn hóa - nghệ thuật

Đại dịch COVID-19 đã tác động mạnh mẽ đến lĩnh vực văn hóa - nghệ thuật của Nhật Bản, bắt đầu từ tháng 4/2020 khi lệnh ban bố tình trạng khẩn cấp được ban hành, hầu hết các sự kiện liên quan đều buộc phải hủy, hoặc hoãn lại, mọi hoạt động hầu như đều chuyển sang trực tuyến. Đây là giai đoạn khủng hoảng đối với văn hóa - nghệ thuật Nhật Bản khi yêu cầu hạn chế tham gia sự kiện được ban hành, buộc người Nhật phải thích nghi với lối sống mới. Nhiều nhà nghiên cứu và quản lý văn hóa cho rằng nền tảng văn hóa - nghệ thuật Nhật Bản sẽ bị khủng hoảng trầm trọng và sụp đổ nếu tiếp diễn lệnh hạn chế tiếp xúc. Theo khảo sát của *Hiệp hội các cơ sở văn hóa cộng đồng quốc gia*, trong thời gian từ cuối tháng 2 đến giữa tháng 2/3/2020 có tới 81.000 sự kiện bị hủy tương đương với tỉ lệ hủy là 90% và 58 triệu khán giả không thể tham dự các sự kiện với tổng thiệt hại là 175 tỉ yên, tới tháng 5 số tiền thiệt hại đã lên tới 330 tỉ yên [1]. Ngoài thiệt hại về kinh tế, khi hoạt động văn hóa - nghệ thuật bị đình trệ, các tổ chức văn hóa - nghệ thuật sẽ đứng trước nguy cơ phá sản, việc tuyển dụng nghệ sĩ, các kĩ thuật viên gặp khó khăn và dẫn đến nguy cơ khủng hoảng ngành. Các công ti về âm thanh, ánh sáng do không được biểu diễn,

dẫn đến không có doanh thu, nên cũng cần sự hỗ trợ về tài chính từ phía Chính phủ để có thể hoạt động trở lại. Năm 2020, quy mô ngành giải trí của Nhật Bản đã giảm đến 82,4% so với năm 2019 (trước khi đại dịch COVID-19 xảy ra), thậm chí nhiều ngành đã sụt giảm đến con số âm như: -70% đối với sân khấu, -70% đối với lĩnh vực âm nhạc cổ điển, -55% với ba lê và khiêu vũ; những người làm nghề tự do trong lĩnh vực này gia tăng, ranh giới giữa chuyên nghiệp và nghiệp dư gần như bị xóa nhòa [2; 3-4].

Khi các cuộc biểu diễn bị hủy, hoãn không chỉ tác động đến đời sống của người làm trong lĩnh vực văn hóa - nghệ thuật mà nó còn ảnh hưởng đến thị hiếu của người dân Nhật Bản. Cụ thể, một cuộc khảo sát năm 2020 với hơn 3000 công dân Nhật Bản trong độ tuổi từ 18-30 cho thấy tỉ lệ người xem phim hoạt hình giảm còn 20,9% trong khi năm 2019 là 36,2%; số lượng người không xem bất cứ loại hình giải trí văn hóa - nghệ thuật nào tăng từ 29,8% năm 2019 lên tới 55,2% vào năm 2020, nhưng lại gia tăng số lượng người đi thăm các di tích văn hóa từ 13,8% năm 2019 lên tới 26,6% vào năm 2020. Điều này cho thấy đại dịch COVID-19 và lệnh hạn chế đã ảnh hưởng lớn đến nhu cầu hưởng thụ văn hóa - nghệ thuật. Ngoài ra, các sự kiện văn hóa như nghệ thuật biểu diễn, lễ hội cũng bị ảnh hưởng, năm 2020 có tới 58% sự kiện bị hủy bỏ, chỉ có 9% được tổ chức với quy mô nhỏ, 33% sự kiện được tổ chức sau khi điều chỉnh nội dung cho phù hợp với tính hình thực tế [2; 6]. Hay số sự kiện bị hủy từ tháng 4/2020 đến 31/3/2024 là 6.210 sự kiện, bao gồm biểu diễn là 5.708 sự kiện, chiếm tới 92% và triển lãm là 273 sự kiện chiếm 8%; tính trung bình số sự kiện trong mọi lĩnh vực văn hóa - nghệ thuật bị hủy từ năm 2020 đến năm 2023 là 71% [3; 5].

Đặc biệt các hoạt động văn hóa - nghệ thuật liên quan đến trẻ em cũng chịu ảnh hưởng lớn từ đại dịch COVID-19. Tất cả các *Lễ hội văn hóa trường trung học* trên toàn quốc trong năm 2020 đều bị hủy bỏ và có kế hoạch chuyển sang hình thức trực tuyến. Lớp học văn hóa truyền thống dành cho học sinh và phụ huynh năm 2020 cũng giảm chỉ còn 28,1%; các buổi biểu diễn tại trường giảm còn 13,5% và số lượng các buổi thăm và biểu diễn của các nghệ sĩ tại trường cũng giảm còn 33,6% [2; 6].

Sự kiện Thế vận hội Olympic Tokyo 2020 và Paralympic Tokyo 2020

Đề cập đến đời sống văn hóa Nhật Bản trong đại dịch COVID-19, không thể không kể đến Thế vận hội Olympic Tokyo 2020 và Paralympic Tokyo 2020, bởi đó vừa là sự kiện thể thao, nhưng cũng là sự kiện văn hóa lớn của Nhật Bản và Thế giới trong thời kì đại dịch diễn biến phức tạp nhất. Năm 1964, Thế vận hội Olympic và Paralympic Tokyo 1964 (sau đây gọi là Thế vận hội Tokyo 1964) lần đầu tiên trong lịch sử được tổ chức tại châu Á và là biểu tượng cho sự trở lại chính thức của Nhật Bản với cộng đồng quốc tế. Thông qua việc tổ chức sự kiện này, Nhật Bản đã cho thế giới thấy sự phục hồi của họ, tạo động lực lớn cho quá trình tăng trưởng kinh tế thần kì. Thế vận hội Tokyo 1964 đã tạo ra nhiều di sản còn tồn tại cho đến ngày nay, đó là tàu cao tốc Shinkansen, đường cao tốc Metropolitan và những cảnh quan thành phố tuyệt đẹp không có rác. Đặc biệt, các địa điểm được xây dựng làm nơi thi đấu như Sân vận động Quốc gia Yoyogi và Budokan sau này đã trở thành cơ sở thể thao hàng đầu của Nhật Bản. Làng Olympic được phát triển thành một công viên nơi nhiều người có thể thư giãn sau Thế vận hội. Ngoài ra, Sân vận động Yoyogi được chỉ định là Tài sản văn hóa quan trọng của quốc gia vào tháng 8 năm 2021 (năm Lệnh Hòa thứ 3). Việc mở các câu lạc bộ thể thao dành cho thanh, thiếu niên đã lan rộng khắp cả nước Nhật, nâng cao cơ hội rèn luyện thể thao cho trẻ em, và lễ khai mạc Olympic Tokyo vào ngày 10 tháng 10 đã trở thành ngày nghỉ lễ với tên gọi “Ngày thể thao”. Đây là một bước ngoặt lớn để người Nhật quen thuộc với giáo dục thể chất, thể thao cũng như thông tin về các giải đấu.

Năm 2013, sau gần nửa thế kỉ, Tokyo một lần nữa được chọn làm thành phố đăng cai giải đấu Olympic 2020. Vào thời điểm đó, Thế vận hội Tokyo 2020 và Giải bóng bầu dục thế giới 2019 mà Nhật Bản đăng cai tổ chức dự kiến thu hút tổng cộng 1,7 triệu khán giả theo dõi các trận đấu từ khán đài. Ngoài ra, các trận đấu cũng dự định được phát sóng trên toàn thế giới thông qua các phương tiện kĩ thuật số và SNS. Hiệu ứng lan tỏa kinh tế đối với Nhật Bản được cho là lên

tới hơn 640 tỉ yên, bao gồm các nỗ lực cải thiện ngành thể thao và đóng góp vào việc hồi sinh khu vực bằng cách tổ chức các trận đấu ở nhiều địa phương khác nhau, bao gồm cả những khu vực bị ảnh hưởng bởi trận đại địa chấn miền Đông Nhật Bản tháng 3 năm 2011.

Đáng tiếc, do ảnh hưởng của đại dịch COVID-19, Olympic Tokyo 2020 trở thành giải đấu thể thao đầu tiên trong lịch sử bị hoãn lại 1 năm và khi được tổ chức vào mùa hè năm 2021 (Olympic diễn ra từ 23/7 đến 8/8/2021, Paralympic diễn ra từ 24/8 đến 5/9/2021), đã không có khán giả xem trực tiếp từ khán đài để đảm bảo an toàn cho các cầu thủ và chính khán giả. Tuy vậy, giải đấu cũng đã được tổ chức với 33 môn thể thao và 339 sự kiện tại 42 địa điểm, với kỉ lục 11.420 vận động viên tham dự từ 205 ủy ban Olympic quốc gia (NOC) và các đội khác. Thế vận hội Paralympic Tokyo có 22 môn thể thao và 539 sự kiện được tổ chức tại 21 địa điểm, 161 nước tham gia, số vận động viên tham gia cũng đạt kỉ lục với 4.403 vận động viên. Mặc dù là giải đấu không có khán giả trực tiếp, nhưng số người theo dõi Olympic Tokyo 2020 đã lên đến 15,5 triệu lượt người theo dõi giải đấu vào khung giờ vàng trên sóng truyền hình cũng như tất cả các nền tảng số của NBC [3; 3-4].

Thành công của đội tuyển quốc gia Nhật Bản tại Thế vận hội Olympic Tokyo 2020 là đạt kỉ lục 583 vận động viên tham gia, Nhật Bản giành được tổng cộng 58 huy chương, trong đó có 27 huy chương vàng, 14 huy chương bạc và 17 huy chương đồng, lập kỉ lục mới về cả số huy chương vàng và tổng số huy chương. Ngoài ra, còn có những thành tích như phá kỉ lục là người trẻ nhất giành huy chương vàng; thành tích giành nhiều huy chương nhất ở các nội dung nữ cũng rất đáng chú ý.

Mặc dù phải đối mặt với những thử thách vô cùng khó khăn như hoãn Thế vận hội Olympic lần đầu tiên trong lịch sử và thực hiện các biện pháp ngăn chặn sự lây lan của bệnh truyền nhiễm giữa các vận động viên tham gia giải đấu, nhưng có thể nói, cuối cùng Olympic Tokyo 2020 đã diễn ra thành công nhờ sự nỗ lực của Ban tổ chức và mọi thành viên. Có thể nói, đây là một dấu ấn quan trọng trong đời sống văn hóa tinh thần của người Nhật Bản trong đại dịch COVID-19, và nó cũng là biểu tượng cho tính kỉ luật cao, khả năng quản trị rủi ro tốt của người Nhật Bản.

2.1.2. Lối sống

Đại dịch COVID-19 đã làm thay đổi mọi mặt của đời sống xã hội, trong đó có lối sống của người Nhật Bản. Nếu như trước đây, người Nhật Bản thường có thói quen làm việc không ngừng nghỉ với văn hóa làm việc từ sáng đến đêm, làm hết việc không kể thời gian, cùng một hệ thống phân cấp công việc cứng nhắc. Sau đại dịch, quan niệm làm việc đã thay đổi khá nhiều, đặc biệt là trong giới trẻ, chỉ còn 30% thanh niên Nhật cho rằng thăng tiến trong công việc là quan trọng và 70% còn lại quan tâm đến *môi trường làm việc mà ở đó yếu tố thoải mái và thân thiện được đặt lên hàng đầu*.

Sau đại dịch, xã hội Nhật Bản thay đổi đến chóng mặt, sự sụt giảm của đồng yên, tỉ lệ lạm phát tăng cao chưa từng có, sự ổn định trước đây biến mất hoàn toàn, lớp trẻ quan tâm nhiều hơn đến bản thân, tận hưởng cuộc sống, làm những điều họ muốn và đa dạng hóa lối sống. Đại dịch COVID-19 đã đem đến cơ hội để xem xét lại lối suy nghĩ thông thường và tiến tới giải quyết các vấn đề tồn tại lâu dài. Khuyến khích làm việc từ xa trong toàn xã hội đã tạo cơ hội để xem xét lại phong cách làm việc. Cuộc sống trong và sau đại dịch thay đổi đáng kể, khi lệnh hạn chế được ban hành, đồng yên giảm dẫn đến thiệt hại trong nhiều lĩnh vực, *làm việc trực tuyến lên ngôi*, không ít người *rời bỏ cuộc sống đô thị, về quê, tận hưởng cuộc sống*, dành thời gian cho gia đình và cá nhân, nấu ăn tại nhà, *giảm mua đồ xa xỉ, sống cuộc sống thân thiện với môi trường*. Lối sống cũ đã được thay đổi, “lối sống mới” xuất hiện và ở đó con người đang tận hưởng hạnh phúc sau khi phải chịu đựng một xã hội tư bản đã rất phát triển. Người Nhật dân trọng “những thay đổi quan trọng và phù hợp với con người”, đánh giá cao xã hội chia sẻ mang tính cộng đồng, nơi con người sẵn sàng cho nhau mượn xe và chăm sóc con cái, chia sẻ bữa ăn và đặc biệt không muốn quay lại với xã hội và lối sống trước đây” [4].

Ngoài ra, do ảnh hưởng của đại dịch COVID-19, thói quen ăn uống và tiêu dùng cũng ảnh hưởng, đó là xu hướng giảm mua những thực phẩm có tính Oxy hóa và đồ ăn vặt, gia tăng lượng rau xanh, trái cây và rau quả họ đậu, giảm ăn đồ chiên rán. Hay ở nhóm đối tượng có thu nhập thấp đã gia tăng số lượng người phải giảm chỉ còn 2 bữa ăn/ngày; việc tiêu thụ số lượng lớn sôcôla, đồ uống có ga, đồ ăn nhẹ cũng tăng do nhiều người sử dụng để chống lại sự căng thẳng [5; 731]. Do lệnh hạn chế nên tỉ lệ nấu ăn tại nhà tăng đến 80% và tỉ lệ ăn ngoài giảm xuống còn khoảng 20%; đối với hành vi tiêu dùng ẩm thực, giới trẻ chủ yếu đặt đồ mang đi, giảm mua sắm hàng tạp hóa, gia tăng tiết kiệm, tránh lãng phí thức ăn. Vì vậy năm 2020, số lượng thực phẩm lãng phí của hộ gia đình Nhật Bản đã giảm xuống còn 2,47 triệu tấn, giảm 11% so với năm 2018 [6; 10].

Tiêu đề nổi bật trên trang nhất “Thời báo Tokyo” ngày 25/1/2022 là “Quạ trong thành phố giảm mạnh”. Theo bài báo, số lượng quạ sinh sống ở khu vực trung tâm Tokyo đột nhiên giảm xuống chỉ còn 1/7 so với mức đỉnh điểm. Loài chim đen lớn vốn hoàn toàn hòa nhập với cảnh quan đô thị, quen thuộc với dân Tokyo này đột nhiên lại gần như biến mất. Ở Nhật Bản, quạ là loài chim ăn rác trước khi thu gom, nên không được yêu quý, một số người thậm chí còn cảm thấy mừng vì số lượng quạ đã giảm. Tuy nhiên, nguyên nhân của sự sụt giảm này không đơn thuần là do tác dụng của những tấm lưới trùm ngăn không cho rác bay, nguyên nhân chính là do ảnh hưởng của đại dịch COVID-19, *thói quen đi ăn ngoài* của người dân giảm mạnh dẫn đến rác thải từ các nhà hàng cũng giảm [7; 18].

Theo một bài báo khác trên tờ “Thời báo Tokyo” ngày 29/1/2022, đại dịch COVID-19 làm giảm sự tập trung dân cư ở Tokyo, nhiều người bỏ trung tâm thành phố di cư đến các tỉnh lân cận. Hai năm sau khi đại dịch COVID-19 bùng phát, việc sử dụng internet để làm việc từ xa đã trở nên khá phổ biến. “*Làm việc từ xa*” đã trở thành từ khóa cho một lối sống mới, người Nhật có thể làm việc thoải mái ở nhà, và trong điều kiện này, họ không nhất thiết phải sống ở trung tâm thành phố, nơi có mật độ dân cư và vật giá cao. Đối với những người buộc phải di chuyển bằng những chuyến tàu đông đúc hàng ngày để đến nhiệm sở trong lòng thủ đô Tokyo, thì có thể nói, đây là một cơ hội khá tốt để họ thay đổi chỗ ở và lối sống.

COVID-19 đã làm thay đổi cơ cấu xã hội cũng như nền kinh tế, tạo nên tình huống “bình thường mới”, “lối sống mới” và “thị hiếu tiêu dùng kiểu mới”, từ thói quen việc làm, ẩm thực đến quan niệm về thời trang tại Nhật Bản. Đối với thế hệ gen Z, những người sinh ra trong một thời đại mà ở đó họ có thể có mọi thứ họ muốn, trạng thái “bình thường mới” đã làm thay đổi không chỉ ý thức cá nhân mà còn cả nhận thức xã hội của họ. Trong giai đoạn đầu của dịch bệnh và sự hạn chế giao tiếp xã hội, đã có sự bùng nổ trong hành vi mua sắm, trả thù tiêu dùng, nhưng sau đại dịch cùng với sự lạm phát kinh tế, sụt giá của đồng yên, người tiêu dùng phải thắt chặt chi tiêu. Khuynh hướng tiêu dùng kiểu mới khiến quần áo và thời trang đã trở thành thứ mà thế hệ trẻ ít ưu tiên hơn so với thế hệ trước đây, khi mà họ còn phải cắt giảm và thay đổi đến cả thói quen ẩm thực. Đại dịch đã làm thay đổi con người, khiến họ phải xem xét lại mọi thứ từ thói quen sinh hoạt, ẩm thực cho đến các mối quan hệ, giúp họ nhận thức rõ hơn về “giá trị của sự tồn tại”, “lòng tự trọng” và “cải thiện sự hiểu biết về bản thân” [8; 137].

Đại dịch còn làm thay đổi giao tiếp, lối sống, cách thức tương tác xã hội và thói quen sinh hoạt thường ngày. Cũng có một số chuẩn mực xã hội lại không thay đổi và nằm ngoài vòng xoáy ảnh hưởng của đại dịch, đó là văn hóa đeo khẩu trang ở Nhật Bản. Ví dụ, người Nhật có thói quen đeo khẩu trang khi đi ra ngoài vào mùa đông ngay cả khi pháp luật không quy định, nên việc đeo khẩu trang ở nơi công cộng để tránh lây nhiễm là lẽ đương nhiên, một chuẩn mực xã hội mà mọi cá nhân phải tuân theo. Nhật Bản lại là một quốc gia giữ gìn những quy tắc truyền thống, nơi mọi người đều phải tuân theo các chuẩn mực xã hội nếu không muốn chịu áp lực từ bạn bè, gia đình, xã hội. Chính vì vậy, ngay trong đại dịch cũng ít có sự hỗn loạn, bởi rất ít người có hành động phản đối, đi ngược lại quy định hay chuẩn mực xã hội truyền thống, họ e sợ rằng việc phớt lờ chuẩn mực xã hội và vi phạm sẽ bị coi là kẻ lập dị và bị loại ra khỏi xã hội.

2.1.3. Lễ hội

Lễ hội ở Nhật Bản cũng chịu ảnh hưởng nặng nề của đại dịch COVID-19. Khảo sát năm 2021 của Quỹ Nhật Bản về thái độ, nhận thức của người dân Nhật Bản đối với lễ hội cho thấy, chỉ 23,3% người dân được hỏi đã tham gia lễ hội trong thời kì đại dịch và tới 76,8% đã không tham gia bất kì lễ hội nào kể từ khi đại dịch bùng phát. Ngoài ra, khảo sát trên google cũng cho thấy mức độ quan tâm và tần suất tìm kiếm thông tin liên quan đến lễ hội giảm đáng kể so với trước khi đại dịch xảy ra. Hầu hết các lễ hội nổi tiếng của Nhật Bản như Gion (Kyoto), Lễ hội Tuyết ở Hokkaido, Lễ hội đầu năm mới... đều bị hủy bỏ do lệnh hạn chế. Tuy nhiên vào cuối năm 2022, do tình hình ổn định nên khoảng thời gian từ tháng 9 đến tháng 10 có một số lễ hội như Setsubun, lễ hội thu phân, lễ hội hoa đăng.vv... đã được tổ chức nhưng có thay đổi về quy mô, hình thức để phù hợp với điều kiện của lối sống mới. Lễ hội chỉ được tổ chức khi đã đảm bảo được các biện pháp phòng dịch như mang khẩu trang, rửa tay sát khuẩn, cự li giãn cách an toàn, các gian hàng ở lễ hội bị hủy bỏ hoàn toàn, số lượng xe diễu hành cũng bị giảm bớt. Ngoài ra, sau đại dịch do tình hình ngân sách khó khăn, việc tổ chức lễ hội ở các địa phương mặc dù đã hồi phục nhưng vẫn bị ảnh hưởng nghiêm trọng, nhất là với những lễ hội mạng tính thường niên.

Nhật Bản vốn là một đất nước coi trọng văn hóa truyền thống, mà lễ hội lại là một bộ phận quan trọng của văn hóa truyền thống. Ở xứ sở mà mỗi năm có đến hàng nghìn lễ hội lớn, nhỏ khác nhau, có những lễ hội có chiều dài lịch sử hơn 1000 năm thì việc hủy, hoãn tổ chức lễ hội thực sự ảnh hưởng đến đời sống tinh thần của người Nhật. Vào các năm đại dịch lan rộng nghiêm trọng từ năm 2020 đến năm 2022, nhiều lễ hội được chuyển sang tổ chức “trực tuyến”. Tuy gọi là “trực tuyến”, song lễ hội Gion, lễ hội Thời đại (Jidai matsuri) ở Kyoto..., một trong những tứ đại lễ hội của Nhật Bản vẫn được tổ chức một cách xa hoa và rực rỡ với lễ diễu hành của những cỗ kiệu và những bộ trang phục kimono từ thời cổ đại đến cận - hiện đại, chỉ khác là “khán giả” là những người xem trực tuyến chứ không phải trực tiếp. Tất nhiên, thành phố cổ kính Kyoto vốn thu hút khoảng hơn 400.000 khách du lịch mỗi mùa lễ hội Gion tháng 7 hàng năm, thì giờ đây ngành du lịch đã hoàn toàn “trắng tay” sau ba mùa lễ hội. Từ đây, Bộ Giáo dục, Văn hóa, Thể thao, Khoa học và Công nghệ Nhật Bản đã tính đến việc “số hóa” toàn bộ nền văn hóa truyền thống qua ghi hình, chụp ảnh, lưu lại các tài sản văn hóa trên nền tảng số với hi vọng có thể bảo toàn được các tài sản văn hóa quan trọng trước mọi biến cố của thời đại.

2.1.4. Giao lưu văn hóa

Giao lưu văn hóa của Nhật Bản trong và hậu đại dịch COVID-19 đều bị ảnh hưởng nghiêm trọng, trước hết là việc quảng bá văn hóa ra quốc tế. Đại dịch đã khiến hoạt động du lịch, trao đổi văn hóa giữa các quốc gia bị tê liệt do lệnh hạn chế xuất nhập cảnh của hầu hết các nước trên thế giới. Nhật Bản đã chịu một đòn nặng nề khi số lượng khách du lịch quốc tế năm 2020 giảm đến 99% và phải đến tháng 7/2023 mới phục hồi khoảng 70% so với 4 năm trước. Ngoài ra trong đại dịch, các hoạt động văn hóa, sự kiện văn hóa của Nhật Bản ở trong và ngoài nước đều phải hoãn, hủy bỏ hoặc giảm bớt, thay bằng hình thức trực tuyến. Bất chấp những khó khăn do đại dịch mang lại, Nhật Bản trong kỉ nguyên số, thông qua nền tảng truyền thông trực tuyến, công cụ thực tế ảo... đã hỗ trợ phát triển các dự án trải nghiệm từ xa đa dạng về văn hóa Nhật Bản. Một trong những dự án sáng tạo đó là *Nền tảng ảo triển lãm văn hóa Nhật Bản* ra mắt vào năm 2021 bởi Hội đồng Nghệ thuật Nhật Bản, cho phép mọi người dù ở đâu trên thế giới cũng đều có thể thưởng thức sự kiện. Ngoài ra công nghệ còn giúp người xem hiểu biết về di sản văn hóa Nhật Bản và cách thức bảo tồn thông qua các buổi biểu diễn trực tuyến kịch Noh, Kabuki, Kyogen hay Bunraku... trên nền tảng công nghệ số. Công nghệ số cũng giúp quảng bá du lịch và du khách có thể tham quan trực tuyến những danh thắng cảnh nổi tiếng của Nhật Bản như rừng tre Arashiyama ở Kyoto; Công viên hươu Nara; Công viên Ueno ở Tokyo, Công viên Lâu đài Osaka..., qua chương trình tham quan ảo *Nhật Bản: Nơi truyền thống đáp ứng tương lai* do Tổ chức Du lịch Quốc gia Nhật Bản thực hiện vào năm 2021. Các bảo tàng cũng cung cấp các chuyến tham quan thực tế ảo góp phần quảng bá văn hóa Nhật Bản ra thế giới. Đại dịch đã khiến các sáng kiến

và sự kiện trực tuyến trở thành một công cụ quan trọng đối với nhiều cơ quan công hay tư trong quảng bá văn hóa cũng như giao lưu văn hóa của Nhật Bản. Một trong những ví dụ đó là Quỹ giao lưu quốc tế Nhật Bản: trong thời kỳ đại dịch, hầu hết mọi hoạt động của quỹ đều được tổ chức dưới hình thức trực tuyến như bài giảng trực tuyến, hội thảo trực tuyến, trình diễn nghệ thuật, podcast, thảo luận, hội nghị chuyên đề quốc tế, hội thảo học thuật... Những buổi biểu diễn Noh, Ikebana, chuỗi bài giảng trực tuyến về lịch sử, nghệ thuật biểu diễn của Noh, Kyogen và Kabuki, mỹ thuật (trà đạo, tranh khắc gỗ Ukiyo-e), kỹ thuật làm vườn và bon sai, tư tưởng tôn giáo (thần đạo, văn hóa thiên) và cuối cùng là ẩm thực Nhật Bản được thể hiện bằng phụ đề đa ngôn ngữ. Nhờ sử dụng công nghệ kỹ thuật số, nhiều tổ chức công và tư đã tiếp tục hoạt động, phát huy vai trò của mình trong đại dịch, truyền tải văn hóa Nhật Bản ở những khía cạnh mới và hình thức mới [8; 28]. Tuy nhiên, khi đại dịch xảy ra, các sự kiện giao lưu văn hóa cũng giảm đáng kể do lệnh cấm nhập cảnh từ nước ngoài. Việc trao đổi nghệ sĩ biểu diễn, nhân viên kỹ thuật, hậu cần trở nên khó khăn. Người dân cũng mất đi cơ hội được xem các buổi biểu diễn có đẳng cấp thế giới, thậm chí họ cũng mất cơ hội thưởng thức các tác phẩm nghệ thuật đạt đẳng cấp thế giới khi mà các buổi triển lãm quy mô lớn về các tác phẩm nghệ thuật nước ngoài khi không thể tổ chức.

2.2. Giải pháp phục hồi, phát triển văn hóa Nhật Bản trong và sau đại dịch COVID-19

Như vậy, đại dịch COVID-19 đã cho thấy bức tranh chân thực về những khó khăn để có thể duy trì sự đa dạng của đời sống văn hóa - nghệ thuật của Nhật Bản cũng như sự thay đổi cách tiếp cận hưởng thụ văn hóa. Để vượt qua khủng hoảng, Nhật Bản đã thi hành nhiều chính sách cũng như đưa ra những giải pháp cụ thể.

Trước hết, chính phủ Nhật Bản đã ban hành gói *Hỗ trợ toàn diện khẩn cấp cho hoạt động văn hóa nghệ thuật*. Gói hỗ trợ này nhằm giúp đỡ cho các nghệ sĩ, nhân viên, các tổ chức nghệ thuật và các tổ chức kinh doanh liên quan đến nghệ thuật, những người chịu trách nhiệm về lĩnh vực nghệ thuật. Tiếp theo là cấp ngân sách kịp thời cho *Quỹ phục hồi văn hóa và nghệ thuật*, đảm bảo tính bền vững của văn hóa nghệ thuật để ứng phó với tình hình hiện tại [9; 1]. Tuy nhiên mức chi ngân sách này cho Nhật Bản vẫn bị là đánh giá là thấp hơn nhiều so với các nền kinh tế phát triển khác như Anh, Mỹ, Đức, Pháp, Hàn khi ngân sách cho lĩnh vực này năm 2022 chỉ là 109,8 tỉ yên chiếm 0,1% ngân sách quốc gia [10; 8].

Bên cạnh đó, Nhật Bản cũng tiến hành nhiều biện pháp hỗ trợ phục hồi văn hóa - nghệ thuật trong và hậu đại dịch COVID-19 như: hỗ trợ các dự án văn hóa - nghệ thuật có tính sáng tạo mới; lên kế hoạch thực hiện các biện pháp ngăn chặn truyền nhiễm, gia tăng sức hút đối với các hoạt động văn hóa - nghệ thuật; củng cố nền tảng “quốc gia văn hóa và nghệ thuật” cũng như tăng cường thương hiệu quốc gia thông qua văn hóa. Thành lập nhiều dự án như dự án thúc đẩy sử dụng tài nguyên di sản văn hóa: nhằm mục đích thúc đẩy hơn nữa nhu cầu du lịch và phục hồi du lịch quảng bá văn hóa, hỗ trợ các hoạt động văn hóa nghệ thuật, góp phần quảng bá văn hóa địa phương; Hỗ trợ các dự án triển lãm các tài sản văn hóa khu vực qua việc cung cấp kinh phí; Thúc đẩy giao lưu quốc tế về văn hóa qua hoạt động bảo tàng; Tăng cường chức năng của các cơ sở văn hóa quốc gia; Phát triển cơ sở văn hóa quốc gia [2; 6].

Cuối cùng, thực hiện chính sách bồi dưỡng, đào tạo đối với những người làm trong lĩnh vực văn hóa-nghệ thuật, đảm bảo phát triển nguồn nhân lực và gia tăng an sinh xã hội cho những người làm công việc liên quan đến văn hóa. Hoàn thiện hệ thống đào tạo chuyên môn, phát triển và bồi dưỡng tài năng trẻ, phát triển nguồn nhân lực chất lượng cao liên quan đến phục hồi, bảo tồn di sản văn hóa, nghệ thuật đương đại. Tiếp tục ứng dụng các công nghệ kỹ thuật tiên tiến nhất vào trong việc phát triển văn hóa - nghệ thuật trên nền tảng số, đảm bảo công bằng, hợp lý giữa các nhà cung cấp dịch vụ, tác giả và người biểu diễn [9; 3].

3. Kết luận

Trên đây, bài viết đã đề cập đến những vấn đề văn hóa nổi bật nảy sinh do ảnh hưởng của đại dịch COVID-19. Đó là sự chuyển đổi hầu hết các hoạt động văn hóa – nghệ thuật sang hình thức trực tuyến, thậm chí Thế vận hội Olympic Tokyo 2020, sự kiện thể thao - văn hóa lớn nhất của nhân loại cũng đã bị đẩy lùi lại một năm và tổ chức với hình thức không có khán giả trực tiếp; Lối sống người Nhật Bản đã thay đổi đáng kể theo chiều hướng giản tiện, tiết kiệm và thực tế hơn, làm việc từ xa trở thành một từ khóa của lối sống mới, sự dịch chuyển cư dân từ đô thị về nông thôn, nơi chú trọng sự giao lưu và tính cộng đồng hơn là sự tiện dụng trong cuộc sống, các yếu tố như tình cảm gia đình, giá trị của sự tồn tại, sự hiểu biết của cá nhân... được chú trọng. Những tác động của đại dịch COVID-19 đã đã tạo ra thách thức lớn, đó là phép thử đối với năng lực quốc gia trong đối phó với khủng hoảng, trong đó vừa làm lộ diện những vấn đề khủng hoảng, vừa bộc lộ những điểm yếu của chính sách. Tuy nhiên, đây cũng là cơ hội để Nhật Bản nhìn nhận lại những thay đổi và điều chỉnh chính sách văn hóa - xã hội cho phù hợp với tình hình thực tế. Các chính sách ứng phó của Nhật Bản có thể trở thành những gợi ý kinh nghiệm cho Việt Nam.

*Ghi chú: Bài viết này là sản phẩm của Đề tài cấp Bộ năm 2023 - 2024: “Những vấn đề xã hội và văn hóa nổi bật của Nhật Bản nảy sinh do đại dịch COVID-19” do TS. Ngô Hương Lan, Viện Nghiên cứu Đông Bắc Á làm chủ nhiệm.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Kimie I, (2020). *Cuộc khủng hoảng nghệ thuật, văn hóa và giải trí Nhật Bản do đại dịch COVID-19 gây ra* (bản tiếng Nhật), tại <https://www.nippon.com/ja/in-depth/d00561/>, truy cập ngày 10/6/2024
- [2] Tổng cục Văn hóa Nhật Bản, (2020). *Tác động của COVID-19 đến văn hóa - nghệ thuật trong việc đánh giá tiến độ của các kế hoạch cơ bản* (bản tiếng Nhật), tại <https://www.mext.go.jp/kaigisiryoo/content/000142747.pdf>, truy cập ngày 7/7/2024.
- [3] “Thế vận hội Olympic và Paralympic Tokyo - quỹ đạo của giải đấu và sự kế thừa, phát triển di sản”, *Sách trắng Bộ Giáo dục, Văn hóa, Thể thao, Khoa học và Công nghệ Nhật Bản năm 2021* tại: https://www.mext.go.jp/content/20220719-mxt_oseisek02-000024040_101.pdf, truy cập ngày 8/7/2024.
- [4] Cục Di sản văn hóa phi vật thể, (2023). *Tác động của Covid-19 mới đối với nghệ thuật biểu diễn truyền thống* (bản tiếng Nhật) tại <https://www.tobunken.go.jp/ich/vscovid19/influence/>, truy cập 7/7/2024.
- [5] Tổ chức nghiên cứu và phát triển NIRA, (2022). *Những thách thức đối với Nhật Bản và Thế giới 2022: Mở ra chân trời thời kì hậu COVID-19* (bản tiếng Nhật), tại địa chỉ <https://www.nira.or.jp/paper/my-vision/2022/COVID-19-2.html>, truy cập ngày 9/8/2024.
- [6] Masakazu N, (2021). Tác động của sự lây lan của COVID-19 đến thói quen sinh hoạt và sức khỏe tâm thần - Từ kết quả nghiên cứu trong nước và quốc tế. *Tạp chí Y học cộng đồng*, 35(8), 730 -734 (bản tiếng Nhật).
- [7] Tetsuji I, (2022). Đại dịch Covid mang đến cho xã hội Nhật Bản điều gì. *Tạp chí Nghiên cứu Đông Bắc Á*, 3, 18-26.
- [8] Katsuyuki T, (2022). *Về tác động của đại dịch đối với thói quen ăn kiêng - Từ những thay đổi trong chế độ ăn uống do đại dịch Covid 19 gây ra*. Viện Nghiên cứu Kinh doanh. Đại học Nữ giới Showa. Ki yếu năm 2022 (bản tiếng Nhật), http://swubizlab.jp/wp/wp-content/uploads/2023/03/2022_018.pdf, truy cập ngày 7/7/2024.
- [9] Masato K, (2022). Những thay đổi tích cực trong lối sống mới trong đại dịch coronavirus. *Bản tin Nghiên cứu của Đại học Tương lai Tokyo*, 16, 135- 139 (bản tiếng Nhật).

- [10] Kazuyoshi U, (2021). Trao đổi văn hóa quốc tế trong đại dịch Covid: Nửa thế kỉ và tương lai của Quỹ Nhật Bản. *Viện nghiên cứu ANA biên soạn*, 165, 28-35 (bản tiếng Nhật).
- [11] Arts and culture forums, (2020). *Phục hồi sau sự trì trệ của văn hóa và nghệ thuật do COVID-19, sức sáng tạo mạnh mẽ với khẩu hiệu văn hóa lập quốc của Bộ Văn hóa Nghệ thuật* (bản tiếng Nhật) tại <https://ac-forum.jp/wp-content/uploads/2020/06/teigen2020.pdf>, truy cập ngày 10/7/2024
- [12] Bộ Giáo dục, Văn hóa, Thể thao, Khoa học và Công nghệ Nhật Bản, Đại học Waseda, (2022). *Nghiên cứu sự thay đổi cơ cấu trong chính sách văn hóa ở các nước khác do tác động của đợt nhiễm virus Corona mới: Báo cáo nghiên cứu* (bản tiếng Nhật), https://www.bunka.go.jp/tokei_hakusho_shuppan/tokeichosa/pdf/93709801_02.pdf, truy cập ngày 16/7/2024.
- [13] Kubota H, (2021). Hiện trạng và thách thức của tài sản văn hóa dân gian phi vật thể trong đại dịch Covid 19. *Báo cáo nghiên cứu di sản văn hóa phi vật thể, Viện nghiên cứu tài sản văn hóa quốc gia Tokyo*, (15), 13-24 (bản tiếng Nhật).
- [14] NH Lan, (2022). Lao động nước ngoài tại Nhật Bản trong thời đại sống chung với COVID-19. *Tạp chí Nghiên cứu Đông Bắc Á*, 3, 58-67.
- [15] L Linh, (2024). *Giới trẻ Nhật Bản từ bỏ văn hóa làm việc từ sáng đến đêm*. Tạp chí Công dân và Khuyến học ngày 24/4/2024 tại <https://congdamkhuyenhoc.vn/gioi-tre-nhat-ban-tu-bo-van-hoa-lam-viec-tu-sang-den-dem-179240424154239832.htm>
- [16] Naooki K, (2022). Nghiên cứu về sự thay đổi phong cách sống mới trong đại dịch COVID-19: Corona không thể thay đổi lối sống. *Thương mại học*, 63(1), 1-26 (bản tiếng Nhật).
- [17] Nadejda PG, (2023). *Promoting Japanese Culture During the COVID-19 Pandemic*, ngày 13/10/2023 https://japanupclose.web-japan.org/other/o20231013_4.html
- [18] Noriko H, (2022). *Các hoạt động văn hóa và nghệ thuật về số lượng: Hành vi đánh giá trực tiếp của chúng ta và tác động của đại dịch corona virus - Sự đánh giá cao về văn hóa và nghệ thuật đã giảm đáng kể do tác động của coronavirus* (bản tiếng Nhật). tại địa chỉ https://www.bunka.go.jp/prmagazine/rensai/news/news_008.html, truy cập ngày 1/6/2024
- [19] *Tạp chí Kinh tế và Chính trị Quốc tế Aoyama*, số 106, trang 347 -362 (bản tiếng Nhật).
- [20] Teruko T, (2022). Những thay đổi trong mối quan tâm đến các lễ hội do sự lây lan của dịch bệnh COVID-19. *Tạp chí Phật giáo Gendai*, 31, 105 -119 (bản tiếng Nhật).
- [21] Viện Nghiên cứu sự kiện, lễ hội, (2023). *Khảo sát về nhận thức và xu hướng của những người tham gia vào các lễ hội và sự kiện trong thời kì hậu COVID-19* (bản tiếng Nhật), https://www.ntt-east.co.jp/release/detail/pdf/20230803_01_01.pdf, truy cập 15/7/2024
- [22] Yuki A, (2022). *Các vấn đề trong lĩnh vực văn hóa và nghệ thuật bị phơi bày bởi đại dịch Covid và phản ứng của công chúng*, trong cuốn MEXT, Đại học Waseda, *Báo cáo nghiên cứu Nghiên cứu sự thay đổi cơ cấu trong chính sách văn hóa ở các nước do tác động của Covid*: (bản tiếng Nhật), 10-16, https://www.bunka.go.jp/tokei_hakusho_shuppan/tokeichosa/pdf/93709801_02.pdf, truy cập ngày 15/6/2024